

Инж. Велимир ДРЕЦУН,
Огледна станица за јадранске културе — Бар

Стање и проблематика маслинарства на Црногорском Приморју

МАСЛИНА је на Црногорском Приморју једна од најстаријих култура, што се види по јако старим стаблима у околини Бара и Улциња, од којих се особито истиче познати егземплар старе маслине у Томби код Бара, чија се старост цијени на преко 2.000 година.

Нема података о развоју маслинарства из тих давних времена, али је сигурно да се маслинарство брзо ширило, обзиром на велику важност маслиновог уља за људску храну. Вјероватно, да су још стари Грци, који су имали своје колоније дуж Јадранске обале, засадили прве маслине.

По подацима из XI и XII вијека, околине Бара и Улциња производиле су и извозиле велике количине уља, а у XVI вијеку уље овог краја извози се за Србију. Исто тако је и у Боки Которској била јака производња уља, нарочито крајем XVIII вијека, када су та бокешки морепловци разносили по свијету својим бродовима.

Својом бројном заступљеношћу (око 550.000 стабала) маслина намеће флористичко обиљежје цијелом овом приморском појасу. Мада се засади маслина налазе свуда, ипак постоје извјесна станишта гдје она показује јако изражену доминантност. Тако се, почев од Бококоторског базена, таква станишта налазе на Лупштици, на неким мјестима у Грбљу, затим у Паштровићима (око Св. Стефана), Ријеке Режевића и Петровца, околине Бара — гдје се маслињаци простиру у виду непрекидног појаса, затим Валданос код Улциња, гдје се на једном непрекидном комплексу земљишта у дужини од 5—6 км налази око 60.000 стабала маслина, те претставља јединствено станиште маслина на читавом Јадранском приморју.

Иако је маслина овдје одавно позната, она из дана у дан опада. Маслињаци су данас постали извори огревног дрвета, умјесто да буду врело скупоцјеног маслиновог уља.

Ако погледамо изглед наших маслињака, опажамо да су они углавном прави „старци“. Претежни дио стабала стар је преко 200 година, а велики дио је још старији, те је на граници природног пропадања. Маслина се, збиља, сама по себи обнавља након 150 до 200 година, али та природна регенерација без људске контроле доводи до тога да се мјесто родног маслињака има маслинова шума. У стара времена, када су посађиване наше маслине, садња се вршила најчешће у размаку од 5 до 7 метара, врло ријетко је тај размак био већи. Тако је на једном хектару било посађено око 200 стабала. Након 100 до 200 година, матична стабла би пропала, али су се из његовог коријењевог врата у међувремену развили изданци у нова млада стабла. Због неупућености произвођача, мјесто да се оставља само по један изданак, остављало се по 2 до 3 па и више. Изданци су се развијали у права стабла, па се на тај начин створио густ маслињак, који сада по једном хектару има 250 до 300 па и више стабала, а толики број стабала проузрокује јако засјењивање маслињака. Због тога стабла расту све више у висину, у тежњи за сунчевом свјетлошћу, што проузрокује престанак развића доњих грана и њихово сушење, које су као такве, носиоци разних штеточина и зараза. Овако изгледају добрим дијелом маслињаци у Паштровићима, Грбљу, околини Херцеговог и другим мјестима. Још слабије је стање са маслинама околине Тивта. Тамо се, због одсутности сваке његе и агротехнике, маслиново дрво ни по чему не разликује од обичног шумског дрвета. Логично је да такво стабло јако ријетко, или уопште, не рађа, па је често пута повод другим екстремностима: као неплодна стабла пољопривредник их сијече и уништава.

На Црногорском Приморју, особито на подручју Бара и Улциња, а и у другим мјестима, клаштрење маслина се врши онако како се вршило прије 100 и више година. Углавном, овдје преовладавају два начина клаштрења. По једном, иначе доста старом, који се код нас највише примјењује, маслина се немилосрдно сијече, тако да долази до поремећаја у исхрани, а с друге стране стабла морају трошити велике количине хране за зарашћивање рана које су настале приликом сјече дебелих грана, тако да за неколико година такве маслине врло слабо рађају.

По другој методи, исто тако старој, мада мање заступљеној, приликом клаштрења маслинама се даје облик кишобрана. Сви се вршкови, а и знатан дио зеленила, скидају. Међутим, познато је да је скидање вршкова штетно. Маслина, као и свако друго стабло, по својој природи тежи да иде увис. Вршне гране дјелују као пумпе, оне црпе храну из земље. Скидањем свих вр-

хова долази до поремећаја у исхрани, зато треба увијек остављати неке врхове као тзв. гране проводнице.

На Црногорском Приморју, нарочито у Бару, клаштрачи обављају клаштрење маслина за дрво. Наиме, све дрво које се посјече приликом клаштрења, остаје клаштрачима у замјену за уложени труд. Овим начином клаштрења долази се до немилосрдне сјече грана, јер је клаштрачима стало да са маслина отсијеку што више грана, често не водећи рачуна да ли такав начин клаштрења користи или штети маслини.

При клаштрењу треба имати на уму да је маслина зимзелена биљка, спорог раста и врло тврдог дрвета. Њој ране врло споро и тешко зарашћују и лако се заражавају опасним болестима. Ради тога треба што више избјегавати јаку резидбу са великим ранама и резовима, настојећи да се маслине што чешће ђубре и у мањим количинама, али редовно сваке године орезују.

Још једна грешка се при клаштрењу маслина чини код нас, а састоји се у томе што се уопште не гледа на старост дрвета. Међутим, уколико су маслине млађе, бујније и у бољем положају, те у повољнијим животним приликама, утолико их мање треба резивати; и обратно: треба подешавати рез према стању појединих стабала. На овај начин, када се младе маслине почну слободно развијати, оне формирају крошњу, са више здравог лишћа и са добро развијеним коријењем.

Маслине у пуној родности треба, према њиховом стању, јаче или слабије, али сваке године клаштрити. Приликом клаштрења старијих стабала најприје треба прориједити све врхове. Ово је потребно да би се спријечило превелико згушњавање врхова, на штету нижих грана, које због тога прије времена оголе, закржљају и остаре, јер овако голе и закржљале гране са распуцаном кором и превише старог дрвета, каквих највише има у нашим маслињацима, не могу нормално функционисати, па их треба често подмлађивати, а то је врло штетно за маслину. Да би се постигло нормално развијање младих грана са свјежом кором, треба сваке године издвојити врхове који дјелују попут сисалке и поспјешују циркулацију сокова у свакој грани, омогућавајући стварање постраних бујних избојака и стално подмлађивање коре и цијеле крошње. У ту сврху треба ниже дјелове појединих скелетних грана од врха на доље, постепено и умјерено прориједити сваке године, и на тај начин, уз остале агротехничке мјере, омогућиће се редован и нормалан род.

И у погледу ђубрења не стојимо ништа боље. У Бару и Улцињу, као и у другим мјестима дуж нашег Приморја гдје се врши ђубрење маслињака, оно се обавља неправилно. Код наших маслинара укоријењен је врло лош обичај да маслине окопавају и ђубре само испод дебла у кругу. Такав је посао и узалудан и штетан. Тамо уопште нема ситних жилица које узимају храну

из земље. Због тога је маслина принуђена да их ствара, а на њихово стварање троши храну која јој је потребна за друге сврхе. Док маслина на том мјесту створи нове жилице, вода је скоро све хранљиве састојке испрала, па због тога маслина слабије роди и теже подноси остале непогоде а нарочито сушу.

Запуштени маслињак из околине Бара (ориг.)

Иако је маслиново дрво изванредно скромно, ми га морамо примјерно пазити, јер ће нам оно сав труд исплатити кроз већу родност. Маслини се највише помаже ђубрењем и обрађивањем земљишта.

Земљиште под маслинама треба преорати или прекопати у јесен. Дубина орања, односно окопавања, износи око 15 до 20 см. Преорана земља преко зиме промрзне, те је стога растресита. Кроз зиму се преорана земља снабдије са довољно влаге, која јој служи у сушно прољетно и љетно доба. По могућности овакве маслињаке би требало у прољеће поново преорати на дубини од 10 до 15 цм или, умјесто поновног орања, може се земљиште дрљати тешким дрљачама. Земљиште се до наредне јесени у маслињацима не смије орати.

Маслинове засаде би требало ђубрити сваке треће или четврте године зрелим стајским ђубривом. Вубриво треба бацати по цијелој површини маслињака, јер ће га маслиново стабло на овај начин најбоље искористити. Вубриво се баца прије или после орања па се онда задрља или заоре. Како не располажемо довољним количинама стајског ђубрива, гдје је то могућно, добро је под маслинама посијати грахорицу, коњски боб или лупину. Када је то могуће добро је прије сјетве земљиште пођубрити

калијевом соли (40% калијева со или 50% сирови кисели калиј), а нарочито суперфосфатом. Када те биљке дорасту и почну цвјетати, покосе се и заору.

Обогаћивање земљишта органским материјама и хранљивим елементима је у великој зависности од датума сјетве и бујности изабраних усјева. Уколико се усјев раније засије и уколико му је већа бујност, утолико ће и обогаћивање земљишта органским материјама бити обилније. Међутим, начин сакупљања маслина код нас не омогућује сјетву у рану јесен, али је треба извршити најкасније до децембра.

Обогаћивање земљишта органским и хранљивим материјама помоћу зеленишног ђубрења зависи, у великој мјери, и од времена заоравања. Тако, при раном јесењем заоравању зелене масе, иако је земљиште лако, а разлагање веома брзо, неизбјегно је испирање великог дијела нитрата. Зато се при практиковању зеленишног ђубрења у маслињацима на лаким земљиштима заоравање зелене масе мора извршити најраније у прољеће. Напротив, ако је земљиште у маслињацима тешко, услед чега је и разлагање зелене масе веома споро, боље је заоравање извршити у позну јесен или у почетку зиме, ако су усјеви за зеленишно ђубрење засијани при крају љета.

При оцјени дјејства и користи од зеленишког ђубрења сјетвом погодних биљака, требало би имати у виду не само њихову способност за штедњу и нагомилавање азота, већ и за искоришћавање фосфора и калијума у облицима неприступачним за маслине, да би их последије ставиле на располагање маслинама у приступачном облику.

Један од главних проблема који треба ријешити у циљу обнове и унапређења маслинарства на Црногорском Приморју, јесте оснивање једног или два расадника за производњу маслинових садница.

Ми можемо наше маслинарство поправити примјеном разних агротехничких мјера, али је обнова маслинарства без обављања маслињака садњом нових садница свакако немогућа. Јер, да би наше маслинарство трајно одржали на узгојној и рентабилној висини, потребна је стална обнова маслињака садњом нових садница. Само овим начином ће се повисити принос наших маслина до највећих могућности и повећати рентабилност њиховог гајења.

Према томе, са проширењем маслињака садњом нових садница, увођењем нових сората, не само да се повећава бројно стање маслина већ се у великој мјери, омогућује и нормално опрашивање, повећава и родност маслина.

У погледу размножавања маслина ми немамо скоро никакво искуство. Преко 95 % наших маслина посађено је вегетативним путем и то изданцима из коријена (приљепцима).

Међутим, код маслинарских стручњака, наших и страних, имамо два гледишта која се у погледу размножавања маслина међусобно разликују.

Прво је за размножавање маслина путем калемљења на генеративним подлогама, а друго за вегетативно размножавање и то коријеновим изданцима (Франколини). Наш познати стручњак у маслинарству, проф. Зец, је мишљења да се маслине не би смјеле размножавати из пањева, од старих маслина (приљепцима), јер по његовом мишљењу такве маслине много позније роде, а поред тога су и погодне за пренос болести.

Маслине се размножавају:

1. Сјеменом или генеративно;
2. Дјеловима дрвета или вегетативно.

Генеративно се размножавају како дивље тако и питоме маслине, али само у циљу добијања подлога за калемљење питомих сората маслина.

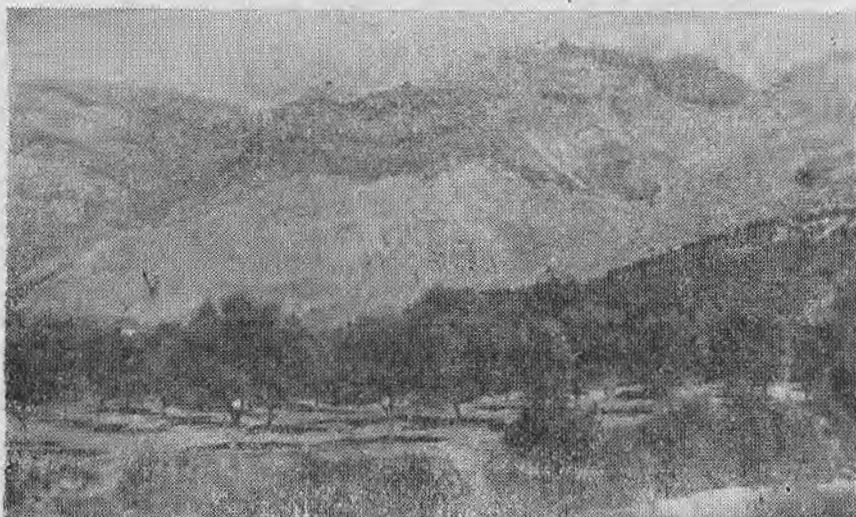
Дивља маслина (*Oleaster*) се у топлим и сушним крајевима много више цијени као подлога за питому маслину. Њена предност је у томе што добро подноси сушу, топлоту и сиромашна земљишта. Зато је она за наше крајеве, гдје владају велике суше и гдје су земљишта кршевита и сиромашна, одлична подлога за питому маслину. Насупрот овим, саднице узгојене на подлогама питомих маслина захтијевају боље земљиште и са више влаге, јер не подносе велике суше.

Код вегетативног размножавања маслина имамо сљедеће начине: размножавање обичним коријеновим изданцима (приљепцима), калемљеним коријеновим изданком, размножавање резницама које се узимају из крошње са стадиски зрелог дрвета, тј. оног које је већ способно за плодоношење и размножавање са квргама.

Иако је преко 95% наших маслињака засађено приљепцима, овај начин размножавања би требало напустити, а прићи размножавању маслина калемљеним коријеновим изданцима, док се не организује производња садница калемљених на сијанцима дивље маслине.

Размножавање маслина калемљеним коријеновим изданцима састоји се у сљедећем: изданак на матичном стаблу веже се жицом (направи се обруч од жице), пођубри се и загрне земљом. Када овај изданак достигне око 2 до 3 см у пречнику, окалеми се одговарајућом питомом сортом маслине и после калемљења, са већ формираним властитим коријеном, који се образује из дијела који је затегнут жицом, пресади се на стално мјесто.

При размножавању маслина са резницама, ове се узимају са стадиски зрелог дрвета. Резнице су у промјеру 2 до 6 цм, а дуге су 15 до 20 цм. Оне се у марту полажу у зато припремљени јарак, дубине 15 до 20 цм и затрпавају се земљом 3 до 8 цм висине. Дубина сађења зависи од каквоће земљишта, климе и количине влаге. Да би резнице имале доста влаге и ваздуха, препоручљиво је да се покрију сламом, маховином или морском травом, која ће држати земљу влажном. Из резница ће изаћи младице, које се укорјењују и кроз неколико година, када достигну одговарајућу развијеност, пресаде у расадник.

Млади маслињак (ориг.)

Многи стручњаци се не слажу са размножавањем маслина из кврга. Узроци неслагања са размножавањем маслина квргама, а дјелимично и коријеновим изданцима (приљепцима) без калемљења су следећи:

1. — Саднице наводно врло бујно расту, јер су то младалачке форме нараштаја. Тај нараштај је слаб и нередовне родности.

2. — При размножавању квргама и коријеновим изданцима отстрањује се већи или мањи дио старог дрвета. Њим се преноси болест звана трулежница дрвета (*Fomes folvus*) којом је заражено 90% маслинових стабала у ФНРЈ.

3. — Таквим размножавањем преноси се и рак на маслини (*Pseudomonas Savastanoi*).

Зато и ми у даљем раду треба да оба ова начина избацимо из праксе при размножавању маслина.

Да би наше маслинарство обновили неопходно је потребно организовати два расадника на Црногорском Приморју, и то један за Бококоторски Залив, а други за подручје Бар—Улцињ. Расадничка производња би се морала тако организовати да се строго води рачуна о избору подлоге, племки, сорте, о здравственом стању расадничког материјала, о узгојном систему и другим, особито биолошким, основама. Производњу садница маслина треба од самог почетка ставити под стручни надзор, који ће се вршити почевши од избора локација расадника па унапријед.

Подизањем ових расадника обновићемо наше маслинарство и повећаћемо бројно стање маслина. Када би располагали довољном количином садног материјала, огромне површине земљишта које је данас покривено шикаром или је претворено у слабе пањњаке, искористили би за подизање драгоцјених засада маслина.

Свака вођка, односно свако плодносно стабло има своје доба, до када претставља економску вриједност. То је доба, када стабло својим приносом наплаћује трошак култивисања, кад произвођач има рачуна да то стабло пази, његује, обрађује и ђубри. Маслина је дуготрајно стабло, али њена економска вриједност је ипак ограничена; она се креће, по мишљењу већине стручњака, до 100 или највише 150 година. Када би испитали старост наших маслина, утврдили би да преко 90% стабала нијесу у доба економске вриједности. Кад ово имамо у виду, не морамо се чудити што је родност маслина тако слаба и нередовна.

Принос маслина по стаблу је код нас врло неуједначен и осцилира од рекордних приноса па до таквих да произвођачи не произведу ни онолико уља колико им треба за своје потребе. То се дешава из разлога што је маслина препуштена самој себи. Кад би маслина била редовно обрађивана тј. клаштрена, окопавана и ђубрена, онда не би имали рекордних приноса, али би зато имали редовне приносе и просјек приноса маслина по стаблу био би знатно већи него данас.

Просјечан принос маслина у Југославији по стаблу је 6,5 кг. маслина. Код нас је просјечан принос око 10 кг. маслина по стаблу, мада је принос у Боки Которској нешто мањи, отприлике око 6 до 8 кг. маслина по стаблу, док је у Бару и Улцињу просјечан принос око 15 до 18 кг. маслина по стаблу.

Ако би у маслинацима примијенили све агротехничке мјере, с обзиром на сортну заступљеност код нас, могао би се принос маслина по једном стаблу повећати најмање за 3 до 5 кг. Само ако ово узмемо у обзир, онда видимо колики губитак трпи наша привреда због оваквог стања маслина.

Но поред ових губитака који настају због смањене родности, настају огромни губици, који наступају од бербе маслина до њене прераде.

Начин сакупљања маслина, те чување плодова маслина до прераде, поспјешују с једне стране смањење количине уља у маслинама, а с друге пораст слободних масних киселина, те се на тај начин добива мање уља са више масних киселина. Када би се сакупљање маслинових плодова и њихова прерада организовали на савременији начин, брзо сакупљање плодова и његова прерада, онда би се добило више уља, и његов квалитет би био много бољи.

Код нас се маслине прерађују углавном у врло примитивним уљарама, јер механизираних уљара имамо мало, а и те су са застарјелим машинама. За илустрацију тога стања могу се навести подаци које смо добили задњим анкетирањем уљара. На Црногорском Приморју има данас 182 примитивне и 20 хидрауличних уљара. Од ових 20 хидрауличних уљара само су 6 на моторни погон.

Према подацима данас се у нашим примитивним уљарама искоришћује само око 60% уља, које се налази у маслини, док та 40% остаје у маслиновој комини. Количина уља која остаје у коминама није изгубљена само за произвођача већ и за нашу привреду, јер се маслинове комине из тих примитивних уљара потроше као сточна храна или за гориво, а не за производњу уља. Од колике је велике штете та појава за нашу привреду јасно је тек онда, када узмемо у обзир чињеницу, да те комине садрже 12 до 13% па чак и 15% уља.

Имајући у виду стање наших уљара неопходно је потребно да се читава прерада маслина постави на други принцип, тј. да се примијене модерни и рационалнији стројеви, тако да би у маслиновим коминама остајало највише 5 до 7% уља.

С подизањем модерних уљара постигли бисмо да маслинарство постане знатно рентабилније, јер би произвођач добио више уља него што добија данас, а и сами трошкови око прераде били би знатно мањи. Све би ово дјеловало врло повољно на произвођача маслина, па би се могло очекивати повећање интересовања око узгоја и подизања нових маслињака.

Познато је да је маслинарство особито важна пољопривредна култура на Црногорском Приморју, која се више не смије запуштати него се морају улагати највећи напори да се опет подигне до оне висине која одговара правилном омјеру пољопривредних култура на Црногорском Приморју. По нашем мишљењу маслине би могле заузети још око 6.000 хектара земљишта, тако да би се у догледној будућности број маслинових стабала скоро удвостручио. То на први поглед изгледа немогуће, али

кад се анализирају све околности, које силе да се пољопривредни потенцијал нашег Приморја повећа, онда није могуће наћи другу културу, која би, искоришћавањем и лошијих терена, који нијесу подесни за друге културе, повећала бруто приход приморске пољопривреде као маслина.

ЛИТЕРАТУРА

Проф. А. Marettini: Olivicoltura — Рим 1950 г.

Проф. F. Francolini: Olivicoltura — Рим 1923 г.

Инж. М. Реџић: Црногорски суптропик — рукопис.

Инж. Ф. Табајн: Пољопривреда нашег Приморја у односу на обнову маслинарства — Дубровник 1953 г. — рукопис.